

Recenzja rozprawy doktorskiej
Funkcjonowanie dzieci alkoholików w środowisku szkolnym.
Studium socjopedagogiczne
autorstwa magister Anny Mączyńskiej
przygotowanej pod kierunkiem dr. hab. Anny Fidelus, prof. UKSW

Zgodnie z treścią art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce rozprawa doktorska przede wszystkim powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wskazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Przedłożona do recenzji praca doktorska zostanie oceniona zgodnie z treścią wskazanego artykułu.

Ogólna charakterystyka pracy

Rozprawa doktorska pt. „Funkcjonowanie dzieci alkoholików w środowisku szkolnym. Studium socjopedagogiczne” podejmuje istotny, aktualny i społecznie doniosły problem funkcjonowania dzieci wychowujących się w rodzinach z problemem alkoholowym, ze szczególnym uwzględnieniem ich sytuacji w środowisku szkolnym. Praca wpisuje się w obszar badań pedagogiki społecznej, pedagogiki opiekuńczo-wychowawczej oraz socjologii wychowania, łącząc perspektywę teoretyczną z empiryczną analizą zjawiska.

Celem rozprawy jest wieloaspektowe rozpoznanie mechanizmów funkcjonowania dzieci z rodzin alkoholowych w szkole, identyfikacja trudności, z jakimi się one mierzą, oraz określenie roli środowiska szkolnego w procesie wsparcia tej grupy. Autorka dąży również do opracowania autorskiego programu pomocy, stanowiącego praktyczną odpowiedź na zdiagnozowane problemy.

Podjęty temat jest nowatorski i równocześnie bardzo istotny w aspekcie teoretycznych eksploracji dla praktycznych zastosowań. W warstwie teoretycznej ma charakter analityczno-syntetyczny polegający na krytycznym i refleksyjnym porządkowaniu istniejących zasobów wiedzy. Całość pracy cechuje interdyscyplinarność, spójność tematyczna oraz wyraźne

powiązanie teorii z praktyką pedagogiczną. Rozprawa wnosi istotny wkład w rozwój wiedzy na temat funkcjonowania dzieci z rodzin alkoholowych oraz dostarcza wartościowych wskazań dla praktyki wychowawczej, profilaktycznej i pomocowej. Może stanowić użyteczne źródło dla pedagogów, nauczycieli, wychowawców, psychologów szkolnych oraz osób zajmujących się problematyką uzależnień i wsparcia rodziny.

Ocena struktury i strony formalnej pracy

Struktura pracy jest logiczna i przejrzysta, a jej układ odpowiada klasycznemu modelowi rozprawy doktorskiej. Praca składa się z sześciu rozdziałów, poprzedzonych wstępem i zakończonych podsumowaniem oraz obszerną bibliografią.

Recenzowana praca w swojej strukturze obejmuje klasyczny układ analizy naukowej uwzględniającej zarówno odniesienie do problematyki teoretycznej, jak i badawczej. Przedłożona do recenzji rozprawa liczy 292 numerowanych stron. Składa się z obszernego wstępu, z części teoretycznej w skład, której wchodzi trzy rozdziały z prawidłowo rozbudowaną strukturą podrozdziałów, metodologiczno-empiryczną (dwa rozdziały) o podobnie jak w części teoretycznej, rozbudowanej strukturze podrozdziałów oraz rozdziału piątego o charakterze aplikacyjnym.

Opracowanie wieńczy aktualna i szczegółowo opracowana bibliografia uwzględniająca akty prawne, literaturę przedmiotu, spis wykresów oraz spis tabel.

W rozdziale pierwszym przedstawiono socjologiczny i pedagogiczny kontekst choroby alkoholowej. Autorka podejmuje próbę definicyjnego uporządkowania pojęcia alkoholizmu, omawia jego naturę oraz ukazuje alkoholizm jako zjawisko i problem społeczny.

Pogłębioną analizę zwłaszcza zjawisku koalkoholizmu i funkcjonowaniu rodzin z problemem alkoholowym, dokonano w rozdziale drugim.. Szczególną uwagę zwrócono na mechanizmy współzależnienia oraz ich wpływ na system rodzinny, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji dzieci.

Kluczowe znaczenie dla zrozumienia konsekwencji długofalowych doświadczeń rodzinnych posiada rozdział trzeci, w którym trzecim dokonano charakterystyki zaburzeń rozwojowych dzieci wynikających z dorastania w rodzinie alkoholowej. Autorka analizuje zaburzenia w rozwoju fizycznym, emocjonalnym i społecznym, a także omawia syndrom Dorosłego Dziecka Alkoholika w kontekście kształtowania dojrzałości społecznej.

Rozdział czwarty zawiera założenia metodologiczne badań własnych. Przedstawiono w nim teoretyczne podstawy badań, przedmiot i cel, problemy badawcze, zastosowane metody i techniki, charakterystykę badanej grupy oraz organizację i przebieg badań.

Empiryczne potwierdzenie wcześniej sformułowanych założeń teoretycznych stanowi rozdział piąty, w którym zaprezentowano wyniki badań dotyczących funkcjonowania dzieci z rodzin alkoholowych w środowisku szkolnym. Analiza obejmuje m.in. zagadnienia poczucia własnej wartości, trudności edukacyjnych i społecznych oraz rolę szkoły jako instytucji wspierającej.

Rozdział szósty ma charakter aplikacyjny i prezentuje autorski program pomocy dzieciom z rodzin alkoholowych pt. „Schodami w dorosłość”. Program opiera się na jasno określonych podstawach teoretycznych, celach, zasadach oraz metodach pracy i stanowi praktyczne narzędzie wsparcia pedagogicznego w środowisku szkolnym.

Pod względem konstrukcji dysertacja jest kompletna i spełnia, warunki stawiane rozprawom na stopień doktora. Pewne moje spostrzeżenia i uwagi szczegółowe przedstawię poniżej, przy omawianiu poszczególnych rozdziałów.

Oceniając pracę od strony formalnej, należy zaznaczyć, że została ona napisana zgodnie z wymogami naukowymi w obszarze nauk społecznych. Autorka w sposób wyczerpujący przedstawiła omawiane zagadnienia, a zaprezentowane w poszczególnych rozdziałach treści odpowiadają problematyce ujętej w zawartych tytułach. Praca napisana jest starannym i poprawnym językiem, choć pojawiają się drobne błędy językowe. Używane nazewnictwo i styl określić można mianem klasycznego, ścisłego i precyzyjnego rzemiosła naukowobadawczego.

Merytoryczna ocena treści rozprawy doktorskiej

Poniższa analiza ujmować będzie uwagi, które na ogół mają charakter polemiczny i odnosić będzie się zarówno do części teoretycznej jak i empirycznej pracy.

Pierwszym elementem mojej analizy jest wstęp. Niewątpliwym atutem jest jego szeroka i pogłębiona podbudowa teoretyczna. Autorka prezentuje aktualny stan wiedzy dotyczący alkoholizmu jako przewlekłego zaburzenia psychicznego oraz konsekwencji jego występowania w systemie rodzinnym.

Prawidłowo została osadzona problematyka badań w aktualnych doniesieniach empirycznych, odwołując się do klasycznych oraz współczesnych prac badawczych. Autorka wykazuje dużą erudycję, a przywoływana literatura jest różnorodna i adekwatna do podejmowanych zagadnień. Pozytywnie należy ocenić także krytyczne podejście do wyników badań, w tym wskazywanie na ich niejednoznaczność oraz metodologiczne trudności w badaniach nad dziećmi alkoholików.

Struktura wstępu jest logiczna i przejrzysta. Tekst prowadzi czytelnika od ogólnej charakterystyki problemu alkoholizmu, przez jego wpływ na rozwój dziecka w kolejnych fazach życia,

aż do uzasadnienia podjęcia badań własnych. Wyraźnie sformułowany cel naukowy rozprawy oraz pytania badawcze świadczą o dojrzałości metodologicznej i jasno określonym kierunku badań.

Za istotny atut należy uznać interdyscyplinarne podejście badawcze oraz zapowiedź triangulacji metod (badania ilościowe, jakościowe, studia przypadku, wywiady z praktykami). Taki sposób konceptualizacji badań zwiększa ich rzetelność i potencjalną wartość aplikacyjną, zwłaszcza w kontekście projektowania programu terapeutycznego.

Mimo licznych zalet, wstęp wymaga pewnych korekt redakcyjnych i stylistycznych. Tekst jest bardzo obszerny i miejscami nadmiernie rozbudowany, co może utrudniać odbiór kluczowych treści. Warto rozważyć skrócenie niektórych fragmentów przeglądu literatury lub ich większą syntezę, aby wyraźniej wyeksponować lukę badawczą i oryginalny wkład pracy.

Przedłożony rozdział pierwszy rozprawy doktorskiej stanowi obszerną, wieloaspektową i rzetelnie opracowaną analizę teoretyczną problematyki alkoholizmu oraz jego konsekwencji dla rozwoju dzieci i młodzieży w cyklu życia. Rozdział charakteryzuje się wysokim poziomem merytorycznym oraz szerokim zakresem omówionych zagadnień. Alkoholizm został przedstawiony jako przewlekłe zaburzenie psychiczne o złożonej etiologii biopsychospołecznej, co jest zgodne z aktualnym stanem wiedzy naukowej. Na szczególne uznanie zasługuje klarowne rozróżnienie pomiędzy piciem szkodliwym a uzależnieniem od alkoholu, a także uwzględnienie dymensjonalnego ujęcia problemu nadużywania alkoholu. Doktorantka trafnie podkreśla trudności diagnostyczne oraz niejednoznaczność kryteriów ilościowych w ocenie problemów alkoholowych, co świadczy o krytycznym podejściu do literatury przedmiotu.

Bardzo istotnym walorem tego fragmentu pracy, jest konsekwentne zastosowanie perspektywy psychopatologii rozwojowej. Autorka w sposób przekonujący ukazuje, jak alkoholizm rodzica oddziałuje na rozwój dziecka na kolejnych etapach życia: od okresu prenatalnego i wczesnego dzieciństwa, przez średnie dzieciństwo, aż po adolescencję i wczesną dorosłość. Szczegółowe omówienie czynników biologicznych (w tym FAS i uwarunkowań temperamentalnych), emocjonalnych, poznawczych oraz społecznych pozwala na całościowe ujęcie badanego zjawiska.

Rozdział wyróżnia się również wyważonym podejściem do problematyki ryzyka i odporności psychicznej. Doktorantka unika uproszczonego, deterministycznego postrzegania dzieci alkoholików, podkreślając istnienie czynników ochronnych oraz możliwość prawidłowej adaptacji i rozwoju mimo niesprzyjających warunków rodzinnych. Takie stanowisko jest zgodne z aktualnymi trendami badawczymi i ma istotne znaczenie zarówno teoretyczne, jak i praktyczne.

Autorka wykazuje bardzo dobrą orientację w literaturze przedmiotu, odwołując się do licznych klasycznych i współczesnych badań empirycznych. Cytowane prace są adekwatne do omawianych zagadnień i pochodzą z uznanych źródeł naukowych. Warto podkreślić

umiejętność integrowania wyników badań o niejednoznacznych rezultatach oraz wskazywania na ograniczenia metodologiczne dotychczasowych analiz. Struktura tekstu jest zasadniczo logiczna i uporządkowana, a kolejne podrozdziały tworzą spójną narrację dotyczącą wpływu alkoholizmu rodzica na rozwój dziecka. Przejścia między poszczególnymi etapami rozwoju są uzasadnione teoretycznie i dobrze osadzone w koncepcjach rozwojowych. Jednocześnie należy zauważyć, że rozdział jest bardzo obszerny, co miejscami prowadzi do nadmiernego nagromadzenia szczegółowych informacji. W niektórych fragmentach wskazane byłoby większe syntetyzowanie treści oraz wyraźniejsze akcentowanie kluczowych wniosków. Ułatwiłoby to czytelnikowi uchwycenie głównej linii argumentacyjnej i znaczenia poszczególnych podrozdziałów dla dalszej części rozprawy.

Wielowymiarową analizę problematyki koalkoholizmu (współzależnienia) oraz funkcjonowania rodzin z problemem alkoholowym stanowi rozdział drugi rozprawy doktorskiej. Autorka podejmuje zagadnienie niezwykle istotne zarówno z punktu widzenia teorii psychologicznej, jak i praktyki klinicznej oraz terapeutycznej. W sposób konsekwentny rozwija i pogłębia treści zaprezentowane w rozdziale pierwszym, tworząc spójną podstawę teoretyczną dla dalszych analiz empirycznych. Ponadto recenzowany fragment charakteryzuje się wysokim poziomem merytorycznym oraz dużą erudycją Doktorantki. W sposób wyczerpujący omówiono funkcjonowanie rodzin z problemem alkoholowym, ze szczególnym uwzględnieniem mechanizmów psychologicznych, interpersonalnych i systemowych. Na uwagę zasługuje umiejętne połączenie perspektywy psychopatologii rozwojowej, teorii uczenia się społecznego, koncepcji systemowych oraz modeli stresu i adaptacji.

Autorka trafnie ukazuje, że wpływ alkoholizmu rodzica na rozwój dziecka nie ogranicza się wyłącznie do modelowania zachowań związanych z piciem, lecz obejmuje znacznie szersze spektrum oddziaływań, takich jak zaburzenia więzi, deficyty regulacji emocjonalnej, zakłócenia rozwoju tożsamości, a także długofalowe konsekwencje w relacjach interpersonalnych w dorosłości. Szczególnie wartościowe jest przedstawienie różnych ścieżek rozwojowych dzieci wychowujących się w rodzinach alkoholowych oraz podkreślenie roli czynników pośredniczących i ochronnych.

Istotnym atutem jest obszerne i pogłębione omówienie dynamiki relacji w rodzinach alkoholowych, ze szczególnym uwzględnieniem roli rytuałów rodzinnych, komunikacji oraz granic interpersonalnych. Doktorantka w sposób przekonujący ukazuje, jak zaburzenia rytuałów rodzinnych, zaprzeczanie problemowi oraz sztywność ról rodzinnych sprzyjają utrwalaniu systemu alkoholowego i rozwojowi współzależnienia.

Autorka wykazuje bardzo dobrą orientację w klasycznej i współczesnej literaturze przedmiotu, zarówno polskiej, jak i zagranicznej. Cytowane prace są adekwatne do omawianych treści i pochodzą z uznanych źródeł naukowych. Na szczególną uwagę zasługuje umiejętność włączenia badań empirycznych oraz koncepcji teoretycznych do spójnej narracji naukowej. W wielu miejscach dokonuje syntezy stanowisk różnych badaczy, co znacząco podnosi wartość poznawczą rozdziału.

Mankamentem tego rozdziału jest jego bardzo duża objętość, co miejscami skutkuje nadmiernym nagromadzeniem treści opisowych. W niektórych fragmentach wskazane byłoby większe syntetyzowanie materiału, wyraźniejsze porządkowanie wątków oraz częstsze formułowanie wniosków cząstkowych, które ułatwiłyby czytelnikowi orientację w obszernym materiale teoretycznym. Ponadto rozdział ten wymaga miejscami korekty językowej i stylistycznej. Zauważalne są bardzo długie, wielokrotnie złożone zdania oraz powtórzenia podobnych treści, co może utrudniać odbiór tekstu.

Kolejny fragment teoretyczny rozprawy doktorskiej, mający stanowić podbudowę części badawczej to rozdział drugi. Przedstawia on obszerne i wieloaspektowe opracowanie teoretyczne dotyczące zaburzeń rozwoju dzieci i młodzieży dorastających w rodzinach z problemem alkoholowym. Autorka podejmuje zagadnienie o wysokiej randze naukowej i społecznej, prezentując je w sposób pogłębiony, systematyczny i zgodny z aktualnym stanem wiedzy z zakresu psychologii rozwojowej, klinicznej oraz pedagogiki. Doktorantka trafnie ukazuje alkoholizm rodzica jako czynnik silnie zaburzający przebieg rozwoju dziecka, oddziałujący na jego funkcjonowanie w wymiarze biologicznym, emocjonalnym, społecznym i poznawczym. Na szczególne uznanie zasługuje konsekwentne zastosowanie perspektywy psychopatologii rozwojowej, która pozwala na analizę omawianych zaburzeń w kontekście wieku, zadań rozwojowych oraz zmieniających się uwarunkowań środowiskowych.

Autorka w sposób wyważony i krytyczny odnosi się do wyników badań empirycznych, wskazując zarówno na zwiększone ryzyko występowania zaburzeń internalizacyjnych i eksternalizacyjnych u dzieci z rodzin alkoholowych, jak i na istnienie czynników ochronnych sprzyjających prawidłowej adaptacji. Unikanie deterministycznego ujęcia problemu oraz podkreślenie heterogeniczności doświadczeń rozwojowych należy ocenić bardzo pozytywnie.

Struktura rozdziału jest zasadniczo spójna i logiczna. Podział treści na podrozdziały dotyczące zaburzeń rozwoju emocjonalnego, fizycznego oraz społecznego umożliwia systematyczne i przejrzyste omówienie konsekwencji dorastania w rodzinie alkoholowej. Wywód prowadzony jest konsekwentnie – od ogólnych uwarunkowań rozwoju w okresie dzieciństwa i adolescencji, poprzez czynniki ryzyka, aż do szczegółowych charakterystyk zaburzeń funkcjonowania.

Należy także ocenić bardzo wysoko dobór literatury. Doktorantka wykazuje dobrą orientację zarówno w klasycznych, jak i współczesnych badaniach dotyczących funkcjonowania dzieci alkoholików. Przywoływane prace są adekwatne do omawianych zagadnień i pochodzą z uznanych źródeł naukowych.

Założenia badawcze, przedstawione w rozdziale czwartym stanowią kluczową część rozprawy doktorskiej. Tworzą pomost pomiędzy rozważaniami teoretycznymi a empiryczną weryfikacją przyjętych tez. Autorka podejmuje próbę kompleksowego zaprezentowania podstaw teoretycznych badań własnych, celów i problemów badawczych, metodologii, charakterystyki badanej grupy oraz organizacji i przebiegu badań.

Merytorycznie rozdział ten prezentuje wysoki poziom zaawansowania badań własnych oraz dużą znajomość problematyki dzieci z rodzin alkoholowych, zwłaszcza w kontekście ich funkcjonowania w środowisku szkolnym. Doktorantka jasno uzasadnia potrzebę podjęcia badań, odwołując się do dorobku literatury przedmiotu oraz do luk badawczych, które dotyczą mechanizmów adaptacyjnych i szkolnych trudności dzieci alkoholików.

Na szczególne uznanie zasługuje interdyscyplinarne podejście do problematyki badawczej, łączące perspektywę pedagogiczną, psychologiczną i społeczną. Doktorantka trafnie wskazuje, że zjawisko dorastania w rodzinie z problemem alkoholowym nie może być analizowane wyłącznie w jednym paradygmacie teoretycznym, co wzmacnia naukową wartość rozprawy.

Przedmiot oraz cel badań zostały sformułowane w sposób zasadniczo poprawny i spójny z tematyką pracy. Problem badawczy główny oraz problemy szczegółowe są logicznie powiązane i odnoszą się bezpośrednio do funkcjonowania dzieci z rodzin alkoholowych w środowisku szkolnym. Wskazane problemy mają wyraźny wymiar praktyczny i poznawczy.

Jednocześnie warto zauważyć, że problemy badawcze mogłyby zostać doprecyzowane poprzez bardziej jednoznaczne operacjonalizowanie pojęć (np. „problemy szkolne”, „wsparcie środowiska szkolnego”, „adaptacja emocjonalna”), co ułatwiłoby interpretację wyników w dalszych częściach pracy.

Rozdział bardzo szczegółowo opisuje zastosowane metody i techniki badawcze, co świadczy o dużej rzetelności metodologicznej Autorki. Wybór jakościowego charakteru badań, wykorzystanie wywiadów (indywidualnych, grupowych, ustrukturyzowanych i pogłębionych), studiów przypadku oraz technik projekcyjnych (psychorysunku) jest adekwatny do przyjętych celów badawczych oraz specyfiki badanej populacji.

Na uwagę zasługuje rozbudowany opis procedur badawczych oraz dbałość o etyczny wymiar badań, zwłaszcza w pracy z dziećmi i młodzieżą z rodzin dysfunkcyjnych. Doktorantka wykazuje dużą wrażliwość na kwestie bezpieczeństwa psychicznego badanych, ich

dobrowolnego udziału w badaniu oraz respektowania granic emocjonalnych uczestników. Jednocześnie należy zaznaczyć, że recenzowany fragment jest nadmiernie rozbudowany i miejscami traci charakter syntetycznego opisu metodologii, przechodząc w szczegółowe relacje quasi-sprawozdawcze. Częste powtórzenia tych samych informacji (np. opisu grup wiekowych, list pytań wywiadu, charakterystyki instytucji) obniżają klarowność wyводу i utrudniają odbiór kluczowych założeń metodologicznych.

Charakterystyka badanej grupy została przedstawiona bardzo dokładnie i z uwzględnieniem wielu kryteriów doboru (wiekowych, psychologicznych, pedagogicznych i środowiskowych). Włączenie do badań zarówno dzieci i młodzieży, jak i specjalistów pracujących z rodzinami alkoholowymi (pedagodzy, psychologowie, terapeuci, kuratorzy, pracownicy MOPS, przedstawiciele Caritas) stanowi istotny walor poznawczy rozprawy.

Opis terenu badań i instytucji współpracujących świadczy o szerokim zakorzenieniu badań w praktyce społecznej i edukacyjnej. Jednocześnie należy zauważyć, że część opisów instytucji ma charakter informacyjno-publicystyczny i mogłaby zostać skrócona lub przeniesiona do aneksu, aby zachować akademicki charakter rozdziału metodologicznego.

Rozdział piąty stanowi kluczową część empiryczną rozprawy doktorskiej i pełni istotną funkcję w weryfikacji założeń teoretycznych przedstawionych w poprzednich rozdziałach. Autorka podejmuje niezwykle trudny, wrażliwy społecznie i metodologicznie temat funkcjonowania dzieci z rodzin alkoholowych w środowisku szkolnym, wykorzystując jakościowe metody badań własnych. Rozdział cechuje się dużą objętością materiału empirycznego, wielością zastosowanych technik badawczych oraz znacznym zaangażowaniem badaczki w problematykę badania.

Na szczególne uznanie zasługuje zastosowanie triangulacji metod badawczych: studiów indywidualnych przypadków, wywiadów ustrukturyzowanych i pogłębionych, analizy psychorysunków oraz rozmów ze specjalistami (psychologami, pedagogami, terapeutą uzależnień, pracownikami MOPS). Tak szerokie spektrum metod pozwala na wieloaspektowe uchwycenie zjawiska i zwiększa wiarygodność uzyskanych wyników.

Metody jakościowe zostały dobrane adekwatnie do charakteru problemu badawczego, a ich opis wskazuje na świadomość metodologiczną Doktorantki. Pozytywnie należy ocenić dbałość o bezpieczeństwo psychiczne badanych dzieci i młodzieży oraz etyczne podejście do badań, co w przypadku tak wrażliwej grupy badawczej jest szczególnie istotne.

Analiza poszczególnych studiów przypadków dzieci i młodzieży z rodzin alkoholowych została przeprowadzona rzetelnie i z dużą wrażliwością pedagogiczno-psychologiczną. Autorka trafnie identyfikuje mechanizmy takie jak parentyfikacja, niskie poczucie własnej wartości,

zaburzenia więzi, deficyty emocjonalne, trudności adaptacyjne oraz problemy szkolne. Szczególnie cenne jest ukazanie zróżnicowania funkcjonowania dzieci – od wyraźnych zaburzeń po względnie dobre przystosowanie przy dużych kosztach psychicznych (np. przypadek Kacpra).

Wysoką wartość poznawczą mają także wywiady z praktykami – terapeutą uzależnień, pedagogami, psychologami i pracownikiem MOPS. Pozwalają one osadzić wyniki badań własnych w realnym kontekście instytucjonalnym oraz potwierdzają tezę o ogromnej, choć często niewykorzystanej, roli szkoły jako czynnika ochronnego. Analiza psychorysunków dzieci została oparta na literaturze przedmiotu i zawiera poprawne odniesienia teoretyczne. Doktorantka wykazuje świadomość ograniczeń tej metody (brak standaryzacji, subiektywizm interpretacji), co świadczy o dojrzałości badawczej.

Rozdział został logicznie podzielony na trzy podrozdziały, odpowiadające kluczowym obszarom badawczym: poczuciu własnej wartości, problemom szkolnym oraz roli środowiska szkolnego w systemie wsparcia. Układ ten jest zasadniczo spójny i przejrzysty. Stanowi wartościowy, bogaty empirycznie i społecznie istotny element rozprawy doktorskiej. Jednakże bardzo duża objętość materiału empirycznego sprawia, że miejscami przybiera on charakter rozbudowanego raportu z badań, kosztem syntezy i uogólnień. Wskazane byłoby częstsze podsumowywanie częściowe oraz wyraźniejsze wyodrębnienie najważniejszych wniosków badawczych, które bezpośrednio odpowiadają problemom i pytaniom badawczym rozprawy.

Obszerną i merytorycznie istotną część rozprawy doktorskiej, stanowi rozdział szósty w której Autorka prezentuje autorski program profilaktyczno-terapeutyczny skierowany do dzieci i młodzieży z rodzin z problemem alkoholowym. Rozdział jest logicznie uporządkowany, konsekwentnie powiązany z wcześniejszymi rozdziałami teoretycznymi i empirycznymi oraz wyraźnie osadzony w problematyce badawczej pracy.

Na szczególne uznanie zasługuje fakt, iż program „Schodami w dorosłość” nie ma charakteru wyłącznie postulatywnego, lecz został szczegółowo zaprojektowany, z uwzględnieniem: celów, adresatów, metod pracy, struktury modułowej, narzędzi ewaluacyjnych oraz przykładowych scenariuszy zajęć. Świadczy to o wysokim poziomie kompetencji pedagogiczno-psychologicznych Doktorantki oraz o praktycznym wymiarze rozprawy.

Program „Schodami w dorosłość” ma wyraźnie zaznaczony charakter autorski. Jego struktura modułowa, metafora „schodów”, rozbudowany system samooceny oraz zróżnicowanie form pracy dostosowanych do wieku uczestników świadczą o twórczym podejściu Autorki. Program został bardzo dobrze dopasowany do potrzeb dzieci i młodzieży w wieku 7–17 lat, z wyraźnym uwzględnieniem różnic rozwojowych. Podział na grupy wiekowe, dobór metod (arteterapia, psychodrama, trening umiejętności społecznych) oraz język

dostosowany do percepcji odbiorców należy ocenić bardzo wysoko. Na uwagę zasługuje szczegółowo opracowany zestaw narzędzi ewaluacyjnych (kwestionariusze samooceny, karty pracy, narzędzia projekcyjne), który umożliwia ocenę skuteczności programu oraz indywidualnych postępów uczestników. Program podkreśla godność dziecka, jego podmiotowość oraz prawo do bezpieczeństwa emocjonalnego. Włączenie myśli Kościoła Katolickiego i nauczania Jana Pawła II wzbogaca warstwę aksjologiczną, jednak w pracy doktorskiej należałoby wyraźniej uzasadnić metodologicznie ten wybór lub zaznaczyć jego ograniczenia w kontekście neutralności światopoglądowej.

Rozdział szósty należy ocenić bardzo wysoko pod względem merytorycznym, koncepcyjnym i aplikacyjnym. Jednak pojawiają się drobne uchybienia natury stylistycznej i językowej. W niektórych fragmentach (szczególnie w konkluzjach i rekomendacjach) styl wypowiedzi przybiera charakter emocjonalny lub publicystyczny. W pracy doktorskiej warto wzmocnić język analityczno-naukowy i ograniczyć sformułowania normatywne. Ponadto w tekście występują liczne literówki, błędy składniowe i interpunkcyjne oraz niekonsekwencje terminologiczne np. „ewaluacyjne/ewakuacyjne”, „soebie”, „sę”, „trodności”.

Zakończenie pracy stanowi obszernie podsumowanie przeprowadzonych badań oraz przeglądu literatury dotyczącej problematyki dzieci z rodzin alkoholowych. Autorka skutecznie syntetyzuje główne wnioski dotyczące wpływu alkoholizmu rodziców na rozwój psychofizyczny, emocjonalny i społeczny dzieci, a także ich funkcjonowanie w środowisku szkolnym. Podkreślono znaczenie różnorodności typów alkoholizmu i współistniejących zaburzeń, co dobrze uzasadnia konieczność indywidualnej diagnozy i dostosowania form wsparcia. Wyraźnie zaznaczono praktyczne implikacje badań – szczególnie rolę programów wspierających, takich jak „Schodami w dorosłość”, w budowaniu poczucia własnej wartości i kompetencji dzieci. Autorka trafnie wskazuje również na ograniczenia współczesnego systemu wsparcia dzieci z rodzin dysfunkcyjnych oraz konieczność wczesnej interwencji i współpracy instytucji edukacyjnych, psychologicznych i społecznych.

Mocną stroną zakończenia jest interdyscyplinarne ujęcie problemu, obejmujące zarówno dane ilościowe, jak i jakościowe, w tym studia przypadków oraz opinie specjalistów. Autorka prezentuje refleksję nad znaczeniem wsparcia pedagogiczno-psychologicznego, jak również nad szerszym kontekstem społecznym i prawnym problemu alkoholizmu w rodzinie.

Konkluzja końcowa

Przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska mgr Anny Mączyńskiej została przeze mnie oceniona pozytywnie, pomimo sformułowanych uwag krytycznych. Recenzowana praca stanowi istotny wkład w rozwój wiedzy dotyczącej funkcjonowania dzieci wychowujących się w rodzinach z problemem alkoholowym, a uzyskane wyniki badań mają znaczącą wartość aplikacyjną dla praktyki wychowawczej, profilaktycznej oraz pomocowej.

Dysertacja podejmuje tematykę bardzo interesującą i aktualną. Ma istotne znaczenie poznawcze oraz wnosi wartościowy wkład w poszerzenie wiedzy w wielu obszarach związanych z zastosowaniem koncepcji naukowych. Praca ma charakter nowatorski i może stanowić ważny punkt odniesienia oraz pomoc w prowadzeniu dalszych badań naukowych. Po dokonaniu niezbędnych skrótów treści oraz usunięciu drobnych uchybień redakcyjnych i literówek, praca spełnia wymogi publikacyjne i nadaje się do druku w formie książki.

Uważam, że rozprawa doktorska mgr Anny Mączyńskiej spełnia warunki określone w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*. W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Anny Mączyńskiej do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia naukowego doktora nauk społecznych w dyscyplinie nauk pedagogicznych.